

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۷/۱۵

فصلنامه مطالعات حفاظت و امنیت نظامی

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۰/۱۱

نشریه علمی (مقاله علمی - پژوهشی)

سال پانزدهم، شماره پنجاه و ششم، پاییز ۱۳۹۹

نقش اشراف اطلاعاتی در مقابله با تهدیدهای بحران‌های امنیتی

سعید کوچی^۱، مرتضی سلیمانی^۲

چکیده

زمینه و هدف: آگاهی به موقع و همه‌جانبه دستگاه‌های اطلاعاتی از علائم، زمینه‌ها و بسترهای بالقوه و بالفعل، رویدادها، تصمیمات، حرکت‌ها و کاربردهای مؤثر بر عامل امنیت، حفظ و صیانت، اشراف اطلاعاتی بر موضوع‌ها حاصل می‌شود. اشراف اطلاعاتی بسترهای لازم برای تصمیم‌گیری کلان و صحیح مدیران و تصمیم‌گیران برای مدیریت بحران‌های امنیتی برای مقابله با تهدیدها را فراهم می‌آورد.

روش‌شناسی: روش تحقیق از نظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت، توصیفی تحلیلی با رویکرد پیمایشی است. جامعه آماری ۲۵۰ نفر از مدیران و کارشناسان ساحفاناجا و حفافاتب تشکیل شده و روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای است و حجم نمونه با استفاده از جدول کرجسی و مورگان ۱۴۸ نفر تعیین و در نهایت ۱۵۰ فقره پرسش‌نامه پس از تأیید روایی با نظر خبرگان و تأیید پایایی ($a=0.794$) تکمیل شد و برای تحلیل داده‌ها از آزمون‌های همبستگی، تای کندال، رگرسیون و فریدمن استفاده شد.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: نتایج و یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که «استفاده از روش‌های جمع‌آوری پنهان» و «از نیروهای متخصص» در تحقق اشراف اطلاعاتی و حفاظتی بر شرایط بحران امنیتی برای مقابله با تهدیدها، تأثیر دارد «استفاده از روش‌های جمع‌آوری آشکار» در تحقق اشراف اطلاعاتی بر شرایط بحران مورد تأیید قرار نگرفت.

کلیدواژه‌ها: اشراف اطلاعاتی، امنیت، بحران، تهدید، مقابله.

۱. نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری دانشگاه عالی دفاع ملی، s.koochi@chmail.ir

۲. کارشناس ارشد دانشگاه علوم نظامی امین.

مقدمه

اشراف اطلاعاتی در جامعه اطلاعاتی کشور (که از مجموعه سازمان‌های امنیتی اطلاعاتی و حفاظت اطلاعاتی تشکیل شده) به مجموعه فعالیت‌ها و اقدام‌هایی اطلاق می‌شود که در اثر اجرای آن، جامعه اطلاعاتی کشور، احاطه و تسلط کامل بر روند گذشته، حال و آینده داشته باشد؛ به نحوی که قادر باشد برای پیشگیری از هرگونه ناامنی یا خدشه در امنیت جامعه، اقدام به موقع داشته باشد. «کریچ و اندرو»^۱ از نظریه پردازان مدیریت اطلاعات، مفهوم اشراف اطلاعاتی را نشان‌گر برتری دقیق و قابل اعتماد در درون قلمروی جنگ اطلاعات دانسته است که به معنای حجم اطلاعات اکتسابی نیست بلکه نگرش اصلی، پردازش اطلاعات در دسترس و تبدیل این اطلاعات به محصول مؤثر اطلاعاتی است؛ در واقع اشراف اطلاعاتی، بهره‌برداری مؤثر از اطلاعات در دسترس به عنوان عامل تعیین‌کننده موفقیت در جنگ اطلاعاتی است (عرب‌انصاری، ۱۳۹۰: ۱۶۵).

اشراف اطلاعاتی به مجموعه فعالیت‌ها و اقدام‌هایی گفته می‌شود که در اثر اجرای آن، یک سازمان اطلاعاتی، قابلیت احاطه و تسلط کامل بر روند گذشته، حال و آینده، همچنین وقایع و حوادث حوزه پیرامونی (قلمرو) داشته باشد به نحوی که بتواند در راستای پیشگیری و مقابله با تهدیدها و آسیب‌پذیرهای مترتب بر آن و همچنین تولید فرصت‌ها، اقدام لازم و به موقع را به عمل آورد (جمشیدیان، ۱۳۸۸: ۱۵).

سازمان‌های امنیتی به منظور حفظ و صیانت خود در بحران‌های امنیتی برای مقابله با تهدیدها و آسیب‌پذیری‌ها در شرایط مختلف برای انجام مأموریت و واپایش بحران و

جلوگیری از نفوذ دشمنان در بدنه سازمان خود و همچنین جلوگیری از گرفتار شدن کارکنان در دایره لغزش و خطا، نیاز به اشراف اطلاعاتی دارند و لازمه تحقق این موضوع، با شناخت صحیح و اشراف اطلاعاتی بر روندها و رخدادها در بحران‌های امنیتی رقم می‌خورد. این امر زمانی تحقق می‌یابد که اشراف اطلاعاتی در بحران‌های امنیتی برای مقابله با تهدیدها ایجاد شده باشد. در بحران‌های امنیتی با عنایت به اینکه گروه‌های غیرقانونی و مخالف نظام که زمینه‌های بحران را فراهم کرده‌اند مورد حمایت دشمنان بوده و از هیچ تلاشی برای براندازی و زمین‌گیرکردن کشور هدف فروگذاری نمی‌کنند؛ بنابراین ضرورت، اهمیت و حساسیت ویژه بر حفظ کارکنان سازمان است و این نگرانی با کسب اشراف اطلاعاتی بر تهدیدها در راستای پیشگیری و جلوگیری از نفوذ دشمنان و رسیدن به هدف‌های پلیدشان، اهمیت و ضرورت این پژوهش را نشان می‌دهد. آگاهی به موقع و همه‌جانبه دستگاه اطلاعاتی از علائم، زمینه‌ها و بسترهای بالقوه و بالفعل، رویدادها، تصمیم‌ها، حرکت‌ها و کاربردهای مؤثر بر عامل امنیت، حفظ و صیانت، اشراف اطلاعاتی بر موضوع‌ها حاصل می‌گردد.

پرداختن به اشراف اطلاعاتی از منظر بررسی و استخراج نیازمندی‌های واقعی و به‌روز، از ضرورت‌های اشراف اطلاعاتی در بحران‌های امنیتی برای مقابله با تهدیدها است. همین مسئله نشان می‌دهد استفاده از روش‌های جمع‌آوری پنهان (منابع) در میزان اشراف برای واپایش بحران چه نقش مهمی دارد و فرماندهان و مدیران با بهره‌گیری از منابع نفوذی با توجه به تأثیر ویژه آن در تحقق اشراف اطلاعاتی، می‌توانند به هدف‌های خود که همانا واپایش بحران‌های امنیتی است نائل آیند. با توجه به سؤال اصلی در این پژوهش «چگونه اشراف اطلاعاتی و حفاظتی در بحران‌های امنیتی برای مقابله با تهدیدها مؤثر است؟» ضروری است به مسئله نقش اشراف اطلاعاتی برای واپایش بحران‌های امنیتی پاسخ داده شود؛ تا جامعه اطلاعاتی کشور، احاطه و تسلط کامل بر روند گذشته، حال و آینده داشته باشند؛ به نحوی که قادر باشند در راستای پیشگیری از هرگونه ناامنی یا خدشه در امنیت جامعه، اقدام به موقع و مؤثر داشته باشند.

مبانی نظری

مفهوم اشراف اطلاعاتی: مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در جلسه دیدار اعضای شورای تأمین استان‌ها فرمودند: «برای ایجاد اشراف، باید هدف‌گذاری کنید، بر اساس هدف‌گذاری، برنامه‌ریزی کنید و براساس برنامه‌ریزی عمل کنید بعد عمل خود را اندازه‌گیری کنید؛ نه اندازه‌گیری زبانی، لیکن اندازه‌گیری با شاخص. در مقام حرف همه می‌توانید بگویید ما امنیت را برقرار کردیم یا ناامنی مستقر است؛ اما شما باید آمارهای دقیق برای خودتان مشخص کنید تا بفهمید کجا قرار دارید» (جمشیدیان، ۱۳۸۸: ۲۰).

منظور از اشراف اطلاعاتی: منظور از اشراف اطلاعاتی عبارت است از «کسب مهم‌ترین، کامل‌ترین و جامع‌ترین اخبار و اطلاعات مورد نیاز از سریع‌ترین، مطمئن‌ترین و بهترین روش جمع‌آوری اخبار و اطلاعات» (جمشیدیان، ۱۳۸۸: ۱۹).

نمودار منظور از اشراف اطلاعاتی

اهمیت و ارزش اطلاعاتی هر خبر در راستای تأمین نیازمندی‌های سازمان اطلاعاتی، بسیار مؤثر و سرنوشت‌ساز است؛ بنابراین یکی از منظوره‌های اشراف اطلاعاتی، دستیابی به اخبار و اطلاعات با ارزش و مهم است (سلیمانی، ۱۳۹۳: ۱۵).

• کسب جامع‌ترین اخبار و اطلاعات مورد نیاز: به‌درستی که جامعیت یک خبر به‌منزله توجه به جوانب امر، از جمله شواهد و قرائن اطلاعاتی پیرامون آن است؛ بنابراین باید سعی شود که به گذشته، حال و حتی پیش‌بینی آینده آن نیز پرداخته شود.

• کسب مطمئن‌ترین اخبار و اطلاعات مورد نیاز: یکی دیگر از منظوره‌های اشراف اطلاعاتی، حصول اطمینان از صحت و سقم گزارش‌های واصله و به‌عبارتی اطمینان از منابع خبری است که نیازمندی سازمان اطلاعات را تأمین می‌کند (سلیمانی، ۱۳۹۳: ۱۶).

• کسب اخبار و اطلاعات از بهترین روش جمع‌آوری ممکن: تمام منظوره‌های اشراف اطلاعاتی که گفته شد (مهم، کامل، جامع و مطمئن) تحت شرایطی قابل حصول است

که با به‌کارگیری بهترین روش و شیوه جمع‌آوری اخبار و اطلاعات فراهم شود (جمشیدیان، ۱۳۸۸: ۲۰).

نظریه‌ها و رویکردهای اشراف اطلاعاتی: با توجه به مفهوم اشراف اطلاعاتی، می‌توان پنج رویکرد کلی را برای اشراف در نظر گرفت:

۱) **نظریه و رویکرد سیاستی (گرایشی):** در این رویکرد، گرایش بر مبنای سیاست‌گذاری سازمان اطلاعاتی در فرایند کسب اخبار و اطلاعات مورد نیاز است که در کل دو سیاست را سرلوحه کار خود قرار می‌دهد: یکی سیاست اشراف اطلاعاتی کمی (جمع‌آوری انبوه) و دیگری سیاست اشراف اطلاعات کیفی (جمع‌آوری تخصصی) (جمشیدیان، ۱۳۸۸: ۳۲).

اشراف اطلاعاتی کمی: مجموعه اقدام‌ها و فعالیت‌هایی است که با بهره‌گیری گسترده و بی‌حد و حصر منابع آشکار در هدف‌های اطلاعاتی عام و خاص (در سطح جامعه خودی و حوزه حریف) به فراخوان و کسب اخبار و اطلاعات به‌صورت انبوه درآمده و اخبار و اطلاعات با ارزش و مهمی را کسب کرده و یا با تقاطع و تطبیق و ترکیب ده‌ها خبر، به یک اطلاع با ارزش دست یابد. به تعبیر دیگر، اشراف کمی، یک نوع قدرت‌نمایی سازمان اطلاعاتی است که حضور خود را در تمام هدف‌های اطلاعاتی اعلام کرده و عرصه را بر مجرمان و عوامل دشمن، تنگ کرده و این واقعیت را که «چشم اطلاعات می‌بخشد؛ بنابراین رویکرد اشراف کمی، یک رویکرد عمومی و انبوه است که متناسب با توان و مقدرات سامانه اطلاعاتی به بهره‌برداری مناسب از منابع آشکار در راستای کسب اخبار و اطلاعات می‌پردازد. این نکته حائز اهمیت است که در اشراف کمی، سرانجام اصلی آن در فرایند کسب اخبار و اطلاعات به‌صورت آشکار و برعکس در اشراف کیفی، سرانجام اصلی آن در کسب اخبار و اطلاعات به‌صورت پنهان تعریف شده است و به‌همین دلیل دو روش عمده جمع‌آوری آشکار و جمع‌آوری پنهان در این دو رویکرد اشراف کمی و اشراف کیفی در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها و انجام عملیات

اطلاعاتی برای حصول به اشراف اطلاعاتی در هدف‌ها و حوزه قلمروی سازمان اطلاعاتی مورد توجه قرار می‌گیرد (جمشیدیان، ۱۳۸۸: ۳۲).

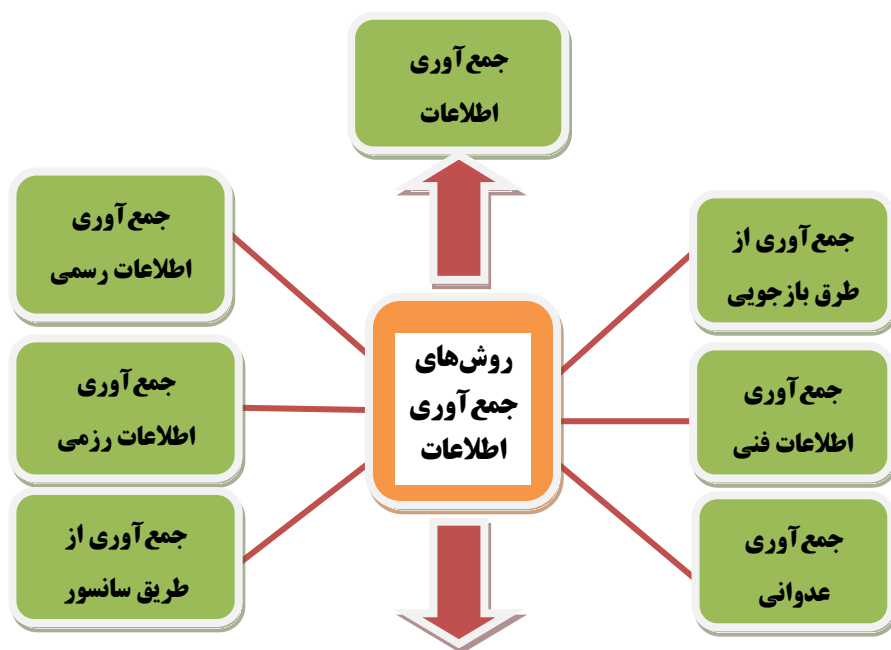
اشراف اطلاعاتی کیفی: مجموعه اقدام‌ها و فعالیت‌هایی است که با بهره‌گیری از منابع خاص و ویژه (تخصصی) در هدف‌های اطلاعاتی حساس و مهم (حوزه حریف و حوزه محیط در دسترس مجرمان) نفوذ کرده و اخبار و اطلاعات با ارزشی را کسب می‌کند و به تعبیری ملاک اصلی این اشراف، دستیابی به کمیت اخبار و اطلاعات نیست. بلکه دسترسی به یک خبر با ارزش و حیاتی است که به ده‌ها و صدها اخبار و اطلاعات مفید و عادی، ارجحیت داشته و به میزان نفوذ ما در هدف‌های اطلاعاتی تحت واپایش حریف و عوامل سازمان‌یافته جرائم مهم، مثل باندهای مواد مخدر، قاچاق انسان و کالا و... کمک کرده و اشراف اطلاعاتی ما را در پی دارد. در واقع هنر اطلاعاتی بالا، مبتکرانه و دارای خلاقیت، در این عرصه خودنمایی می‌کند (جمشیدیان، ۱۳۸۸: ۳۴). در این راستا، جمع‌آوری پنهان یکی از مصادیق بارز اشراف کیفی است که امروزه در دستورکار تمام سازمان‌های اطلاعاتی است و به دلیل پنهان‌بودن سرانجام آن، نقش بسیار مهمی را در کشف و شناسایی تهدیدها و عوامل مؤثر بر آن ایفا می‌نماید؛ بنابراین رویکرد اشراف کیفی، یک رویکرد تخصصی در حد ضرورت و با زمان‌بندی محدود با تضمین دسترسی و نفوذ در هدف‌های خاص اطلاعاتی است و به‌طور قطع منابع و عوامل پنهانی این رویکرد می‌باید از مهارت‌ها و تخصص‌های ویژه‌ای برخوردار باشند (جمشیدیان، ۱۳۸۸: ۳۴). اگر بخواهیم تفاوت اشراف کمی و کیفی در فرایند اشراف اطلاعاتی را مورد بررسی قرار دهیم به اختصار این تفاوت‌ها را در جدول ذیل مشاهده می‌کنیم.

جدول تفاوت اشراف کمی و کیفی

ردیف	موضوع	اشراف کمی	اشراف کیفی
۱	از لحاظ منابع	گسترده و نامحدود	محدود و تخصصی
۲	از لحاظ هدف‌های اطلاعاتی	وسیع و عمومی (عادی)	مشخص و از پیش تعیین شده (ویژه)

۳	از لحاظ دست‌یابی به اخبار و اطلاعات	اخبار و اطلاعات انبوه	اخبار و اطلاعات خاص
۴	از لحاظ سهولت و سرعت کسب خبر	سریع و سهل‌الوصول	کند و آرام
۵	از لحاظ سرانجام	آشکار	پنهان

۲) رویکرد روشی (عملیاتی): در این رویکرد سازمان اطلاعاتی بر مبنای روش‌های جمع‌آوری اخبار و اطلاعات، عملیات کسب اخبار و اطلاعات مورد نیاز را سرلوحه کار خود قرار می‌دهند.

در سازمان‌های امنیتی، روش‌های جمع‌آوری اخبار و اطلاعات به روش‌های پنهان و آشکار و به تبع این دو روش سایر روش‌ها از جمله رسمی، فنی، بازجویی، عدوانی و مصاحبه تقسیم می‌شوند. جمع‌آوری آشکار عبارت است از مجموعه اقدام‌هایی که به‌طور منظم و مستمر از منابع آشکار هر نظام و سازمان بهره‌برداری شده است؛ به‌نحوی

که تولیدکنندگان آن نمی‌توانند و نمی‌خواهند اخبار و اطلاعات را مخفی نگه دارند. عمده منابع آشکار هر کشور عبارت است از: رادیو، مطبوعات، تلویزیون، کتاب‌ها و نشریات و از همه مهم‌تر اینترنت است جمع‌آوری پنهان عبارت است از جمع‌آوری اخبار و اطلاعات مورد نیاز از طریق عوامل و مأموران پنهانی که دسترسی به هدف و اخبار و اطلاعات داشته و توانایی نفوذ در عمق حفاظت شده حریف را دارند. برخی این روش را جمع‌آوری انسانی پنهان می‌نامند و دلیل عمده آن بهره‌گیری از عوامل انسانی در این روش است (جمشیدیان، ۱۳۸۸: ۴۱).

رویکرد ابزاری منابع (انواع منابع انسانی و غیرانسانی): لازمه تحقق اشراف اطلاعاتی، وجود یک عنصر مهم دیگری است که منبع اطلاعاتی خوانده می‌شود و از ارکان جمع‌آوری است که با عنوان منابع جمع‌آوری از آن یاد می‌شود. منبع در اصطلاح اطلاعاتی فرد یا شیئی است که اخبار و اطلاعات مورد نیاز سازمان اطلاعاتی را تأمین می‌کند (جمشیدیان، ۱۳۸۸: ۵۶).

۳) رویکرد محیطی: در این رویکرد، هدف‌های اطلاعاتی و یا به عبارت دیگر محیط‌های کسب اخبار و اطلاعات در دو بخش (هدف‌های پایدار و هدف‌های ناپایدار) در نظر گرفته می‌شود (اسماعیلی حسام، ۱۳۸۹: ۷۲).

۴) رویکرد موضوعی (نیازمندی اطلاعاتی): آنچه مسلم است بدون تعیین نیازمندی‌های اطلاعاتی، به‌کارگیری منابع در هدف‌های اطلاعاتی، کاری بیهوده است و بازدهی لازم را ندارد و در حقیقت نیازمندی اطلاعاتی مبنای کار سامانه‌های جمع‌آوری برای ایجاد اشراف اطلاعاتی در هدف‌های مورد نظر است. به‌طور کلی اصول و مبنای تعیین نیازمندی‌های اطلاعاتی در هر سازمان، عبارت‌اند از: تهدیدها و آسیب‌پذیری‌ها؛ مأموریت سازمانی؛ حوزه عمل و فعالیت سازمان؛ تجربه‌ها و سوابق گذشته؛ شواهد و قراین اطلاعاتی (جمشیدیان، ۱۳۸۸: ۶۵).

۵) رویکرد امنیتی بحران‌ها: صرف‌نظر از نظریه‌های مختلف پیرامون واژه «بحران»، آنچه بین همه آنها مشترک است، متبادر شدن مفهوم امنیتی در ذهن مخاطبان است.

«بحران‌های اجتماعی در فوریت‌های تصمیم‌گیری واحدهای ملی قرار گرفته است و ارتباط متقابل میان ناامنی و آسیب‌پذیری را برقرار می‌سازند، مرز بین واقعیت و غیرواقعیت را تیره می‌کنند، اطلاعات را به زیر پرده کشیده و چهره‌ای مشوش و مخدوش از آن به نمایش می‌گذارند»؛ بنابراین ماهیت تهدیدزدایی بحران، رویکرد اصلی مطالعه آن را امنیتی می‌نماید. پدیده‌های اجتماعی، ضمن قابلیت این موضوع که سریع حادث می‌شوند، به سرعت نیز در حوزه‌ای وسیع انتشار می‌یابند، به صورت گسترده در محیط خود تأثیر می‌گذارند، قابل پیش‌بینی و پیشگیری هستند، در صورت نیاز ضمن مقابله با دامنه‌های متفاوت، می‌توان با بازسازی و ارائه تصویر هدفمند، از تکرار آن جلوگیری کرد. به عبارتی باید تأکید کرد آنچه می‌تواند تسهیل‌کننده شرایط منفی به شرایط مثبت در محیط بحران باشد مدیریت مناسب با تکیه بر شناخت سریع و تصمیم‌گیری مبتنی بر این شناخت است (قصری، ۱۳۹۰: ۲۷۸).

جمع‌آوری پنهان: عبارت است از جمع‌آوری اخبار از طریق عوامل و منابع پنهانی که دارای دسترسی به هدف باشند (صفری، ۱۳۸۷: ۲۰).

منبع: عبارت است از شخص، مکان و یا فعالیتی که بتوان اخبار مورد نیاز سازمان‌های اطلاعات و پلیسی را از آن کسب کرد (بختیاری، ۱۳۸۴: ۲۸).

جمع‌آوری آشکار: جمع‌آوری اخبار و اطلاعات مورد نیاز از منابع غیرطبقه‌بندی شده و با استفاده از رسانه‌های گروهی و سایر مدارک انتشاریافته را جمع‌آوری آشکار گویند (بابایی وقاسمی، ۱۳۸۹: ۲۶۶).

بحران: بحران موقعیتی است که (۱) هدف‌های با اولویت بیشتر واحد تصمیم‌گیری را تهدید می‌کند؛ (۲) مدت زمان موجود برای واکنش را قبل از این که تصمیم تغییر یابد محدود می‌کند؛ (۳) اعضای واحد تصمیم‌گیری را با وقوع خود غافل‌گیر می‌گرداند (مصطفی‌نژاد، ۱۳۸۹: ۸۶).

بحران‌های امنیتی: بحران‌هایی که بر امنیت کشورها، نهادها و سازمان‌ها و سرانجام کشور تأثیر گذاشته و امنیت ملی کشور را به مخاطره می‌اندازند، بحران امنیتی نام دارد (کریمایی، ۱۳۹۰: ۲).

بحران‌های انتظامی: مناسب‌ترین تعریف بحران انتظامی عبارت است از مجموعه شرایط و وضعیتی که ارزش‌ها و هدف‌های سازمانی نیروی انتظامی در خطر باشد.

بحران‌های امنیتی-انتظامی: بحرانی است که در آن گسترش دامنه مناقشه و اختلافات ضددولتی به مرحله ملی سرایت و امنیت ملی کشور با مخاطره جدی روبه‌رو است و پلیس نیز برای مقابله با این‌گونه بحران‌ها با چالش جدی روبه‌رو می‌گردد (صالحیان، ۱۳۸۳: ۷).

دسته‌بندی بحران‌ها: دسته‌بندی ناآرامی‌های اجتماعی بحران‌گونه، گام اول در توصیف مناسب و منطقی آنها متناسب با هدف‌های تعیین شده است. مطالعه یا تحلیل یک بحران خاتمه‌یافته، متناسب با هدف‌های کاربردی آن؛ به‌ویژه در دو مقطع مقابله یا واپایش، متفاوت است.

دسته‌بندی بحران‌ها در واپایش و مقابله: تنوع منابع و امکانات مورد نیاز در مقابله با بحران در مرحله شکل‌گیری، اوج، افول و ترمیم آثار ناشی از آن، به‌ویژه با توجه به سطح و عمق اثرگذاری آن بر منافع ملی یک کشور، می‌تبلد تا به‌منظور بهره‌وری مناسب از این منابع و امکانات در مدیریت و پرهیز از غفلت در به‌کارگیری سریع و صحیح آن، بحران‌های اجتماعی را به‌گونه‌ای دسته‌بندی کنیم تا شرایط مناسب استفاده از منابع در واپایش آن به‌خوبی فراهم گردد. آثار انتظامی و اجتماعی این‌گونه بحران‌ها سبب گردیده است که با شاخص‌هایی از قبیل ماهیت، هدف‌ها، وسعت و ابزار به‌کارگرفته شده توسط عناصر بحران‌زا، دسته‌بندی‌هایی با ماهیت کارکردی و عملیاتی در قالب وضعیت‌های، سفید، زرد، خاکستری و قرمز توسط رده‌های ستادی و فرماندهی تعیین شود و در آن، نقش‌های مختلفی برای عناصر رسمی مقابله با بحران، تعریف گردد (قصری، ۱۳۹۰: ۲۵۹).

دسته‌بندی بحران‌ها در مطالعه و تحلیل: بحران‌های اجتماعی با آثار انتظامی، طیف وسیعی را دربر می‌گیرند که شامل بحران‌های ناشی از حوادث طبیعی و خارج از واپایش اراده بشری از جمله زلزله، سیل و... است و در شکل غیرطبیعی آن از

سطحی‌ترین تنش‌های اجتماعی ناشی از تحقق‌نیافتن خواسته‌های صنفی معلمان، پرستاران و... آغاز و تا بحران‌های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و نظامی عمیق که امنیت ملی را نیز می‌تواند تحت تأثیر قرار دهد، تداوم پیدا می‌کند. ماهیت‌شناسی موضوعی بحران در کل با توجه به آثار متفاوت و فرایند تکاملی آن در انواعی از قبیل اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، زیست محیطی، نظامی و... در مقوله جزئی‌تر مبتنی بر طبقه‌های مختلف اجتماعی شامل دانشجویی، کارگری و... قابل توجه است. از منظر دیگر، ماهیت‌شناسی عمق بحران باید متناسب با دامنه جغرافیایی زمانی و مکانی، همچنین فرایند تکاملی آن انجام پذیرد (قصری، ۱۳۹۰: ۲۸۹).

رفتارشناسی بحران‌ها: در مقابله با عناصری که با هدف ایجاد بحران، اقدام‌هایی را انجام می‌دهند، عناصری در اجتماع تعریف شده وجود دارد که فلسفه وجودی آنها مقابله با شکل‌گیری و توسعه بحران‌ها به‌ویژه بحران‌های اجتماعی است که در قالب ناآرامی‌ها تجلی پیدا می‌کند. دستگاه‌های امنیتی و قضایی، تحت مدیریت کلان حاکمیت و نمایندگان اداری آنها در سطوح مختلف کشور، در این خصوص مسئولیت‌هایی دارند ولی سازمان‌های انتظامی کشورها در قالب پلیس یا نیروی انتظامی در این مورد نقش تعیین‌کننده و ویژه‌ای را ایفا می‌کنند (قصری، ۱۳۹۰: ۲۹۷).

پیشینه تحقیق: به‌طور کلی مطالعات مختلف و پراکنده‌ای در خصوص اشراف اطلاعاتی صورت گرفته است؛ اما در خصوص عوامل مؤثر بر اشراف اطلاعاتی در سازمان در شرایط بحران‌های امنیتی برای مقابله با تهدیدهای سازمانی، مطالعه مستقلی صورت نگرفته است تا بتوان از نتایج آن در این پژوهش به‌صورت مقایسه‌ای استفاده عملی کرد و وضعیت جامعه مورد مطالعه را با آن تطبیق داد. با وجود این، چند نمونه از پژوهش‌های انجام شده در خصوص اشراف اطلاعاتی، مورد مطالعه قرار گرفته که به شرح ذیل است:

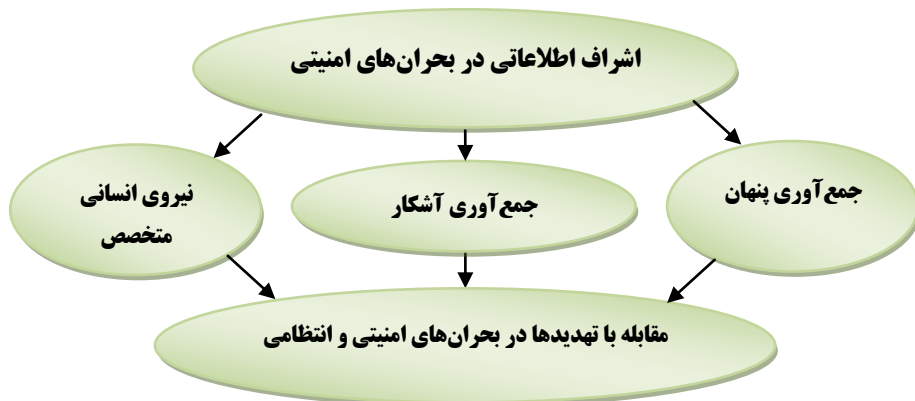
(۱) جمشیدیان (۱۳۹۰) در پژوهش خود با عنوان «مفهوم اشراف اطلاعاتی و راه‌کارهای تحقق آن» ضمن ارائه تعاریف، مفاهیم و چرایی اشراف اطلاعاتی، به رویکردهای این موضوع پرداخته و مراحل مختلف اشراف اطلاعاتی را بازگو و

چگونگی حصول آن در سطح پلیس آگاهی را تشریح کرده است و در ادامه، شناسایی هدف‌های خبری تحت پوشش، تعیین نیازمندی‌های خبری، امکان‌سنجی و انتخاب روش‌های جمع‌آوری اخبار و اطلاعات، برآورد منابع و امکانات موردنیاز با توجه به روش‌های جمع‌آوری اتخاذ شده، فراهم‌سازی زمینه اجرای مأموریت جمع‌آوری، پرورش اخبار و تبدیل آن به اطلاعات، تولید و توزیع اطلاعات و ارسال به مبادی ذی‌ربط و ایجاد بایگانی و بانک اطلاعاتی را از جمله شیوه‌ها و راه‌های حصول اشراف اطلاعاتی برشمرده است؛

۲) رضائی (۱۳۹۰) در پایان‌نامه خود با عنوان «عوامل مؤثر بر اشراف اطلاعاتی بر سازمان‌های مردم‌نهاد شهر همدان در سال ۱۳۸۷» با تشریح اهمیت اشراف اطلاعاتی بر سازمان‌های متولی نظم و امنیت، به‌کارگیری منابع خبری و استفاده از روش‌های آشکار جمع‌آوری اخبار در تحقق اشراف اطلاعاتی بر سازمان‌های مردم‌نهاد تأکید کرده است. ۳) قدرت‌آبادی (۱۳۸۹) در مقاله خود با عنوان «اشراف اطلاعاتی پلیس امنیت عمومی ناجا با بهره‌گیری از منابع آشکار» ضمن ارائه تعاریف و مفاهیم، به رویکردهای این موضوع پرداخته و میزان موفقیت پلیس در انجام مأموریت‌های سازمانی را وابسته به اشراف اطلاعاتی بر هدف‌ها می‌داند.

الگوی مفهومی پژوهش

براساس مطالعات انجام شده در رابطه با اشراف اطلاعاتی الگوی مفهومی ذیل شکل گرفته است.

جمشیدیان (۱۳۸۸) و قصری (۱۳۹۰)

روش‌شناسی تحقیق

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری مورد نظر این پژوهش مدیران و کارشناسان ساحفاناجا و حفا فاتب بوده که تعداد ۱۴۸ نفر و از آنان با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای و با کمک جدول کرجسی و مورگان انتخاب سرانجام برای اعتبار بیشتر ۱۵۰ نفر مورد مطالعه و آزمون قرار گرفته‌اند. ابزار اندازه‌گیری و سنجش تحقیق، پرسش‌نامه ۳۵ سؤالی بوده که نخست به‌صورت مطالعه کتابخانه‌ای و بررسی اسنادی انجام شد و پس از آن برای اعتباریابی ابزار آزمون، از نظر خبرگان استفاده شد و پایایی آن نیز از طریق آزمون آلفای کرونباخ با مقدار $(\alpha=0/794)$ تأیید گردید. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات استخراج شده از پرسش‌نامه‌ها در بخش داده‌های توصیفی، از شاخص‌های هم‌بستگی مرکزی و پراکندگی استفاده و برای داده‌های تحلیلی از شاخص‌های استنباطی در سطوح مقیاس فاصله‌ای (پیرسون) و هم‌بستگی از نوع رگرسیون و ترتیبی «تای‌کنдал» استفاده گردید.

یافته‌های تحقیق

الف) یافته‌های توصیفی: اطلاعات جمعیت‌شناختی، نمونه آماری را با پنج گزینه درجه، سنوات خدمت، میزان تحصیلات، محل خدمت و نوع شغل، مورد سؤال قرار داده است که مشخص شد بیشترین پاسخ‌گویی به پرسش‌نامه را افسران ارشد ۴۴/۶۶ درصد داشته‌اند و بیشترین پاسخ‌دهندگان دارای سنوات خدمتی بالای ۲۰ سال ۳۹/۳۴ درصد هستند و تحصیلات آنان در مقطع کارشناسی بوده است. بیشترین فراوانی پاسخ‌گویان نیز مربوط به حفای فاتب (با توجه به بالا بودن تعداد افراد این رده در حجم نمونه ۳۸/۶۷ درصد است. شغل کارشناس نیز با فراوانی ۵۹/۳۳ درصد بیشترین شغل پاسخ‌دهندگان را شامل می‌شود.

ب) یافته‌های تحلیلی: این پژوهش دارای سه فرضیه فرعی است که با استفاده از آزمون‌های هم‌بستگی، تای‌کنдал، رگرسیون و فریدمن مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است که به تفکیک به تشریح فرضیه‌ها و نتایج پژوهش در ادامه پرداخته می‌شود.

فرضیه اول: اشراف اطلاعاتی با روش‌های جمع‌آوری پنهان (منابع) برای مقابله با بحران‌های امنیتی ارتباط معنادار دارد.

جدول رابطه بین روش‌های جمع‌آوری پنهان (منابع) در اشراف اطلاعاتی در شرایط بحران‌های امنیتی برای مقابله با تهدیدها

درصد خطا (Sig)	تاو- بی	خطای استاندارد نامتقارن	ارزش و اعتبار	
۰/۰۰۳	۲/۴۵۶	۰/۰۵۶	۰/۱۳۸	تای کندال
			۱۵۰	تعداد نمونه

در جدول بالا که به بررسی رابطه میان روش‌های جمع‌آوری پنهان (منابع) و اشراف اطلاعاتی بر تهدیدها در شرایط بحران‌های امنیتی از طریق آزمون «تای کندال» پرداخته شده است مشاهده می‌گردد که رابطه معناداری بین دو متغیر بالا وجود دارد و این رابطه با بیش از ۹۵ درصد اطمینان معنادار است. در این آزمون، سطح معناداری کوچک‌تر از ۰/۰۵ به دست آمده است جهت رابطه بین دو متغیر مثبت و مستقیم است؛ یعنی با افزایش روش‌های جمع‌آوری پنهان اشراف اطلاعاتی نیز افزایش پیدا می‌کند. مقدار همبستگی برابر ۰/۱۳۸ است که پایین‌تر از ۵۰ درصد و در حد ضعیف ارزیابی می‌شود. به همین دلیل این فرضیه تأیید می‌شود؛ یعنی استفاده از روش جمع‌آوری پنهان (منابع) موجب تحقق اشراف اطلاعاتی در شرایط بحران‌های امنیتی برای مقابله با تهدیدها می‌گردد. تحقق اشراف اطلاعاتی به عواملی چون بهره‌گیری از منابع برون‌سازمانی (مردمی)، درون‌سازمانی، توجیه منابع به نیازمندی‌های خبری مورد نیاز سازمان در بحران، ارتقای روحیه منابع با پشتیبانی مناسب و به‌موقع، بهره‌گیری از منابع جلبی، نفوذی و دابل بستگی دارد. در مجموع گویه «بهره‌گیری از منابع نفوذی» با کسب فراوانی ۸۰ نفر از جامعه آماری بالاترین تأثیر و گویه «بهره‌گیری از منابع برون‌سازمانی» با کسب فراوانی ۲۳ نفر از جامعه آماری کمترین تأثیر را در تحقق اشراف اطلاعاتی به خود اختصاص داده است.

فرضیه دوم: اشراف اطلاعاتی با روش‌های جمع‌آوری آشکار برای مقابله با بحران‌های امنیتی رابطه معنادار دارد.

جدول رابطه بین روش‌های جمع‌آوری آشکار و اشراف اطلاعاتی در شرایط بحران‌های امنیتی برای مقابله با تهدیدها

ارزش و اعتبار	خطای استاندارد نامتقارن	تاو-بی	درصد خطا (Sig)
تای کندال	۰/۰۶۶	۱/۶۹۰	۰/۹۱
تعداد نمونه			

در جدول بالا به بررسی رابطه میان روش‌های جمع‌آوری آشکار با اشراف اطلاعاتی در شرایط بحران‌های امنیتی برای مقابله با تهدیدها از طریق آزمون «تای کندال» پرداخته شده است. مشاهده می‌شود که با بیش از ۹۵ درصد اطمینان رابطه معناداری بین دو متغیر بالا وجود ندارد. در این آزمون سطح معناداری بزرگ‌تر از ۰/۰۵ به دست آمده است؛ بنابراین فرضیه «استفاده از روش جمع‌آوری آشکار در تحقق اشراف اطلاعاتی در بحران‌های امنیتی برای مقابله با تهدیدها» تأیید نمی‌گردد؛ به این معنا که استفاده از روش‌های جمع‌آوری آشکار تأثیری در تحقق اشراف اطلاعاتی بر تهدیدها در شرایط بحران ندارد. در مجموع گویه‌های این فرضیه، گویه «رصد فضای مجازی ضد انقلاب» با فراوانی ۴۶ نفر از پاسخ‌گویان بیشترین و گویه «بهره‌گیری از روزنامه‌ها و جراید» با فراوانی ۳ نفر از پاسخ‌گویان، کمترین تأثیر در اشراف اطلاعاتی در شرایط بحران‌های امنیتی برای مقابله با تهدیدها را به خود اختصاص داده‌اند.

فرضیه سوم: اشراف اطلاعاتی با نیروی انسانی متخصص و کارآمد برای مقابله با بحران‌های امنیتی رابطه معنادار دارد.

جدول رابطه بین استفاده از نیروی انسانی متخصص و کارآمد و اشراف اطلاعاتی برای مقابله با تهدیدها در

شرایط بحران‌های امنیتی

ارزش و اعتبار	خطای استاندارد نامتقارن	تاو-بی	درصد خطا (Sig)
تای کندال	۰/۰۵۴	۳/۰۰۶	۰/۰۰۳
تعداد نمونه			

در جدول بالا که به بررسی رابطه میان نیروی انسانی متخصص و کارآمد با اشراف اطلاعاتی بر تهدیدهای سازمانی در شرایط بحران‌های امنیتی از طریق آزمون

«تای کنдал» پرداخته شده است مشاهده می‌گردد که رابطه بین این دو متغیر با بیش از ۹۵ درصد اطمینان معنادار است. در این آزمون سطح معناداری کوچک‌تر از ۰/۰۵ به دست آمده است؛ به همین دلیل این فرضیه تأیید می‌گردد؛ جهت رابطه دو متغیر مثبت و مستقیم است؛ یعنی افزایش استفاده از نیروی انسانی متخصص و کارآمد موجب افزایش تحقق اشراف اطلاعاتی بر تهدیدها در بحران‌های امنیتی می‌گردد؛ به طوری که هرچه از این روش بیشتر استفاده شود به همان میزان اشراف اطلاعاتی بر تهدیدها بیشتر می‌شود. مقدار همبستگی برابر با ۰/۱۶۲ است که پایین‌تر از ۵۰ درصد و در حد ضعیف ارزیابی می‌شود.

فرضیه چهارم: مؤلفه‌های اشراف اطلاعاتی بر بحران‌های امنیتی برای مقابله با تهدیدها تأثیر دارد.

جدول نتایج رگرسیون مؤلفه‌های اشراف اطلاعاتی در بحران‌های امنیتی برای مقابله با تهدیدها

الگو	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	ضریب تعیین چندگانه	عدد معناداری sig
رگرسیون	۳/۰۳۲	۳	۰/۷۵۸	۴/۲۷۱	۰/۰۰۳
باقیمانده	۲۵/۷۳۶	۱۴۷	۰/۱۷۷	-	-
کل	۲۸/۷۶۸	۱۵۰	-	-	-

همان‌طور که در جدول بالا مشاهده می‌شود مقدار عدد معنی‌داری کمتر از ۰/۰۵ شده است و این نشان از معناداری رگرسیون است؛ بنابراین یکی از مؤلفه‌های اشراف اطلاعاتی در بحران‌های امنیتی برای مقابله با تهدیدها، تأثیر معنادار دارد. در این الگو ضریب تعیین چندگانه برابر با ۴/۲۷۱ درصد شده است؛ به این معنا که مؤلفه‌های اشراف اطلاعاتی در مجموع ۴/۲۷۱ درصد در بحران‌های امنیتی برای مقابله با تهدیدها را پوشش می‌دهد.

جدول ضریب استاندارد مقدار تی و عدد معناداری متغیرهای وارد شده در معادله رگرسیون

متغیر پیشین	Beta استاندارد شده	t مقدار	Sig عدد معناداری
روش‌های جمع‌آوری پنهان (منابع)	۰/۰۹۱	۱/۰۵۲	۰/۲۹۴
روش‌های جمع‌آوری آشکار	۰/۰۱۳	۰/۱۵۵	۰/۸۷۷
استفاده از نیروی انسانی متخصص و کارآمد	۰/۱۲۴	۱/۴۵۳	۰/۰۱۱

همان‌طور که در جدول بالا مشاهده می‌شود وقتی همه متغیرها در معادله رگرسیون به‌طور هم‌زمان وارد شدند تنها متغیر «استفاده از نیروی انسانی متخصص و کارآمد» معنادار شده است؛ یعنی عدد معناداری آزمون این متغیر کوچک‌تر از ۰/۰۵ است؛ بنابراین تنها این متغیر تأثیر معناداری بر اشراف اطلاعاتی در شرایط بحران‌های امنیتی برای مقابله با تهدیدها را داشته و فرض تساوی این ضریب با صفر رد می‌شود و بقیه متغیرها تأثیرهای معناداری در اشراف اطلاعاتی ندارند و باید آنها را از معادله رگرسیون خارج کرد. سرانجام معادله استاندارد رگرسیون به شکل ذیل ترسیم می‌گردد:

اشراف اطلاعاتی در بحران‌های امنیتی برای مقابله با تهدیدها

جدول میانگین رتبه‌ای مؤلفه‌های اشراف اطلاعاتی در بحران‌های امنیتی برای مقابله با تهدیدها

میانگین رتبه‌ها	مؤلفه‌های اشراف اطلاعاتی	
۲/۹۵	استفاده از نیروی انسانی متخصص و کارآمد	
۲/۳۹	روش‌های جمع‌آوری پنهان (منابع)	
۱/۵۷	روش‌های جمع‌آوری آشکار	
۰/۰۰۰: sig سطح معناداری:	درجه آزادی: ۳	کای اسکوتر: ۱۳۱/۷۹۰

به‌منظور اولویت‌بندی ابعاد اشراف اطلاعاتی در شرایط بحران‌های امنیتی برای مقابله با تهدیدها، از آزمون ناپارامتری فریدمن استفاده شده است. نتایج حاکی از آن است که با اطمینان ۹۵ درصد در سطح خطای ۵ درصد، تفاوت معناداری بین ابعاد اشراف اطلاعاتی بر تهدیدها وجود دارد. میانگین رتبه‌ای استفاده از نیروی انسانی متخصص و کارآمد (۲/۹۵)، روش‌های جمع‌آوری پنهان (۲/۳۹) و روش‌های جمع‌آوری آشکار (۱/۵۷) است که به ترتیب، اولویت و تأثیر بر اشراف اطلاعاتی بر تهدیدها در بحران‌های امنیتی را نشان می‌دهد.

بحث و نتیجه‌گیری

در دنیای کنونی، قدرت برتر از آن کسی است که اطلاعات بیشتری نسبت به دیگران دارد و در این بین هر حکومتی دچار ضعف اطلاعات سیاسی، نظامی و اقتصادی باشد به میزان ضعفی که در این زمینه دارد مورد ظلم و سوءاستفاده قدرت‌های برتر اطلاعاتی قرار می‌گیرد. تبیین دقیق نیازمندی‌های خبری (خواسته‌های سازمانی) مبتنی بر شرایط و وضعیت امنیتی گذشته، حال و آینده، عامل مهمی در تحقق راهبرد اشراف اطلاعاتی است. پرداختن به اشراف اطلاعاتی از منظر بررسی و استخراج نیازمندی‌های واقعی و به‌روز، از ضرورت‌های اشراف اطلاعاتی در بحران‌های امنیتی برای مقابله با تهدیدهای سازمان است. با عنایت به اینکه استفاده از روش‌های جمع‌آوری پنهان (منابع) در میزان اشراف اطلاعاتی برای مقابله با تهدیدهای سازمان در شرایط بحران‌های امنیتی مؤثر است. بر این اساس نتایج ذیل به‌دست می‌آید:

۱) استفاده متناسب از عنصر نیروی انسانی متخصص و کارآمد و به‌روز در راستای تحقق اشراف اطلاعاتی سازمان در شرایط بحران‌های امنیتی برای مقابله با تهدیدها باید مدنظر مدیران سازمان قرار گرفته و از منابع برون و درون‌سازمانی در بحران برای شناخت دقیق و اثربخش تهدیدها، به‌نحو احسن استفاده شود. همچنین این دسته از منابع می‌باید قبل از به‌کارگیری، مورد آموزش حفاظتی و اطلاعاتی قرار گیرند و نسبت به نیازمندی‌های خبری سازمان توجیه شوند؛

۲) شناسایی افراد آینده‌نگر و مبتکر و دارای شم اطلاعاتی، مهم‌ترین اقدام در زمینه اشراف اطلاعاتی است؛ در این راستا با پشتیبانی مناسب نسبت به ارتقای روحیه آنها در استمرار همکاری با سازمان، اقدام بایسته صورت پذیرد.

پیشنهادها

با عنایت به تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات به‌دست آمده از اثبات فرضیه‌ها، پیشنهادهای ذیل ارائه می‌گردد:

۱) سازمان‌های اطلاعاتی و حفاظتی، زمینه دسترسی مأموران جمع‌آوری آشکار را با رسانه‌ها، مطبوعات، وب‌گاه‌ها و... فراهم کند؛

۲) برای ارتقای توانمندی کارکنان، نحوه کسب خبر از طریق منابع آشکار برای مدیریت بحران‌های امنیتی، مورد آموزش عملی قرار گیرد؛

۳) نسبت به تهیه بانک اطلاعاتی از سوابق اخبار منتشر شده از طریق جمع‌آوری آشکار برای مدیریت بحران اقدام شود؛

۴) شناخت محیط بحران‌های امنیتی برای مقاله با تهدیدها در تحقق اشراف اطلاعاتی می‌تواند مؤثر واقع شود؛ در این زمینه پیشنهاد می‌شود قبل از اجرای عملیات برای مقابله با بحران‌های امنیتی، با فراهم کردن سازوکار مناسب، این اصل انجام تا در حین بحران بهتر بتوان اشراف اطلاعاتی مدنظر را ایجاد و با تهدیدهای پیش رو مقابله کرد؛

۵) اشراف اطلاعاتی در زمان بحران‌های امنیتی، مستلزم هماهنگی، هم‌فکری و همکاری بین سازمان‌های اطلاعاتی است؛ در این زمینه پیشنهاد می‌شود به‌منظور تحقق این اصل مهم،

اقدام به تعمیم فرهنگ تعامل و ارتباط منطقی و مؤثر بین سازمان‌های امنیتی در کشور شود و به تأمین بسترهای مطمئن و امن در این تعامل به‌عنوان رکن اصلی توجه شود؛

۶) کلاس‌های آگاه‌سازی قبل از هر عملیات بحران، به‌صورت کوتاه، مفید و به‌روز برای کارکنان سازمان به‌منظور شناسایی و درک بهتر تهدیدها و مقابله با بحران برگزار شود.

منابع و مآخذ

- اسماعیلی حسام، قربانعلی (۱۳۸۹)، «مفهوم اشراف اطلاعاتی در پلیس اطلاعات و امنیت عمومی»، مجموعه مقالات همایش تخصص پلیس، اشراف اطلاعاتی و جرم، جلد اول، تهران.
- بابایی، حسین و علی قاسمی (۱۳۸۹)، «تبیین مفهوم و ضرورت اشراف اطلاعاتی»، دانشکده و پژوهشکده اطلاعات و امنیت، چاپ اول، تهران.
- بختیاری، تقی (۱۳۸۴)، *اصول مبانی اطلاعات*، دانشگاه علوم انتظامی، معاونت آموزش، تهران.
- جمشیدیان، هادی (۱۳۸۸)، *اشراف اطلاعاتی*، تهران: دفتر پژوهشات کاربردی پاوا ناجا.
- جمشیدیان، هادی (۱۳۸۸)، *مفهوم اشراف اطلاعاتی و راه کارهای تحقق آن*، تهران: دانشکده و پژوهشکده اطلاعات و امنیت.
- جمشیدیان، هادی (۱۳۹۰)، «فرایند تحقق اشراف اطلاعاتی»، *فصلنامه جامعه اطلاعاتی*، شماره ۱۶، تهران: مرکز آموزشی شهید سپهد صیاد شیرازی.
- رضایی، علی و محمدرضا کاملی (۱۳۹۰)، «عوامل مؤثر بر اشراف اطلاعاتی بر سازمان‌های مردم‌نهاد شهر همدان در سال ۱۳۸۷»، *فصلنامه پژوهش‌های مدیریت انتظامی (مطالعات مدیریت انتظامی)*، بهار ۱۳۹۰، دوره ۶، شماره ۱، صص: ۶۳-۷۶.
- سلیمانی، مرتضی (۱۳۹۳)، «بررسی عوامل مؤثر بر اشراف اطلاعاتی بر کارکنان ناجا در شرایط بحران»، *دوماهنامه تخصصی حفاظت*، شماره ۴۶.

- صالحیان، علی رضا (۱۳۸۳)، «مدیریت در شرایط بحران»، نشریه علمی اطلاع‌رسانی مدیریت، سال چهاردهم، تهران.
- صفری، اسکندر (۱۳۸۷)، جمع‌آوری (۲)، دانشکده علوم امنیتی و جنایی، تهران: معاونت آموزش ناجا.
- عرب‌انصاری، مهدی (۱۳۹۰)، اشراف اطلاعاتی راهبرد مدیریت جامعه اطلاعاتی کشور، تهران: معاونت آموزش ناجا.
- قدرت‌آبادی، محمدحسن (۱۳۸۹) اشراف اطلاعاتی پلیس امنیت عمومی ناجا با بهره‌گیری از منابع آشکار، دانشگاه علوم انتظامی، دانشکده علوم و فنون اطلاعات و آگاهی.
- قصری، محمد (۱۳۹۰)، مدیریت بحران با رویکرد امنیت عمومی (الگوی مطالعه مدیریت بحران‌های گذشته)، معاونت آموزش ناجا، تهران.
- کریمایی، علی اعظم (۱۳۹۰). «نقش حفاظت اطلاعات در پدافند غیرعامل»، تهران: حدیث کوثر.
- مصطفی‌نژاد، حسن (۱۳۸۹)، مدیریت بحران قومی با رویکرد انتظامی، انتشارات زرد.